

КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ СЕГМЕНТА ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ В ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У концепції розвитку Національної академії наук України на 2014—2023 рр., схвалений на засіданні Президії НАН України (постанова від 25.12.2013 № 187), зазначено, що ефективність наукових досліджень поряд з їхнім кадровим, матеріально-технічним, інформаційним, фінансовим забезпеченням суттєво залежить від застосування новітніх форм і методів організації наукового пошуку. Сучасний рівень упровадження передових інформаційно-комунікаційних технологій є викликом часу і для науково-видавничої діяльності Академії наук.

За умов світової глобалізації та зростання рівня інформатизації суспільства все більшого значення набувають електронні джерела інформації як найоперативніші та доступні найширшому колу осіб. Мірилом ефективності діяльності наукової установи та конкретного науковця сьогодні стає їхня присутність у електронному просторі.

Отже актуальними є проблеми організаційного характеру щодо участі академічних видань у загальному інформаційному просторі, адже опублікування в мережі Інтернет наукових результатів робить їх надбанням світової наукової спільноти, підвищує рівень комунікації та визнання. Мінімізація змістовного наповнення, незначний обсяг і низька якість інформації та/або мови викладу, що отримує споживач, призводить до обмеження поінформованості та негативно позначається на можливості застосування отриманого знання й на рейтингу видання.

Концепція формування сегмента видавничої продукції Національної академії наук України в електронному середовищі (далі — Концепція) визначає цілісну систему якнайширшого представлення результатів вітчизняних наукових досліджень у сучасній до-ступній вітчизняній та світовій науковій спільноті формі.

Основні проблеми, на розв'язання яких спрямована Концепція

Аналіз інформації мережі Інтернет на предмет наявності електронних версій наукових видань НАН України показав, що на початку 2014 року серед 87 журналів свою особисту Інтернет-сторінку мало 51 видання, але у 20 з них — це сторінка на ресурсах закордонних видавців, які здійснюють переклад і перевидання української наукової періодики англійською мовою, а у трьох видань — на ресурсі Видавничого дому «Патон».

На сайті інституту, який є видавцем відповідного наукового журналу, вміщують сторінки 67 видань. Для 7 з них наведено лише зображення журналу або тільки згадка про нього, інформація щодо тематики видання та редколегії. Архів номерів, зміст, анотації та повні тексти статей присутні на сторінках 52 видань. Статті повністю або частково представлені на ресурсах 31 видання. Кілька видань надають можливість користувачам після реєстрації переглядати повні тексти статей.

Моніторинг представлення в електронному просторі періодичних видань свідчить, що наявність саме власної сторінки спонукає видання більш відповідально ставитися до представленої інформації. На власних сторінках видання розміщують інформацію щодо тематики, редколегії та змісту, анотації (українською, російською та англійською мовами). Представлені повні тексти статей майже у всіх періодичних видань платні.

Проявом позитивної динаміки є представлення архіву номерів переважної більшості видань та наявність англійської версії сторінки у 47 видань, з яких 20 — сторінки на ресурсах закордонних видавців. Також видання інформують про включення до міжнародних баз даних і про наявність імпаکت-фактора. На жаль, інформацію щодо своєї присутності у Переліку наукових фахових видань України подають не всі видання.

На сайті закордонного видавця подається повна інформація щодо архіву номерів, змісту та анотацій статей (виключно англійською мовою), повні тексти статей платні. Деякі журнали мають паралельно сторінку на ресурсі закордонного видавця та особисту сторінку (напр. «Кибернетика и системный анализ», «Вестник зоологии»).

Націленість на європейську інтеграцію зумовлює необхідність підвищення стандартів якості академічних видань та наукових публікацій зокрема. Проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняної науки безпосередньо пов'язана із оцінюванням рівня результатів досліджень.

На сучасному етапі розвитку наукової комунікації видавці наукових журналів зацікавлені в тому, щоб їхнє видання було проіндексовано міжнародними базами даних. Критерії входження до таких баз для журналів: наявність обов'язкових англійських резюме, міжнародного складу редколегії та авторів, унормування питань охорони авторського права, дотримання процедури попереднього рецензування статей, пристатейна бібліографія в романському алфавіті, посилання на цей журнал у публікаціях, які вже були реферовані в *Scopus*, періодичність виходу, якісна сторінка в Інтернеті.

Імпакт-фактор обчислюється для 18 академічних видань. З них 10 видань перевидаються за кордоном англійською мовою.

Визначенню імпакт-фактора більшості видань НАН України заважає невиконання світових вимог до наукових видань, зокрема відсутність належно представлених електронних версій.

Мета й основні шляхи формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному середовищі

Як головна наукова організація держави Національна академія наук України вживає заходи, щоб увесь спектр наукових досліджень був забезпечений якісними національними друкованими та електронними науковими періодичними виданнями, належним чином позиціонованими та конкурентоздатними у світовому інформаційному просторі.

Досягнення цієї мети зараз неможливе без наявності у наукового періодичного видання сучасного веб-ресурсу з відповідним англійським розділом та без входження до світових реферативних і наукометричних баз даних.

На основі результату моніторингу представлення наукових періодичних видань в електронному просторі, вивчення світового досвіду та досвіду найадаптованіших до сучасних вимог вітчизняних наукових журналів сформульовані такі концептуальні засади формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному середовищі.

1. Створення уніфікованих веб-ресурсів усіх наукових періодичних видань.

Попри все розмаїття вимог агрегаторів наукової інформації, зокрема наукометричних баз, на сьогодні вже існує усталений набір обов'язкових характеристик та елементів веб-ресурсу наукового періодичного видання. Наявність цих характеристик та елементів обов'язкова, якщо видання позиціонує себе як високопрофесійне і прагне бути більш «видимим» для світової наукової спільноти.

Загальні характеристики веб-ресурсу наукового періодичного видання:

- веб-ресурс має бути постійно оновлюваним та легко доступним;
- видавець повинен забезпечити безперебійне функціонування ресурсу в цілому та усіх його структурних частин;
  - на веб-ресурсі повинна постійно та своєчасно з'являтися нова інформація: про нові випуски — по мірі їх виходу, про зміни у вимогах, правилах для авторів, складі редакційної колегії тощо;
  - веб-ресурс має бути виокремленим ресурсом, а не структурною частиною загального ресурсу наукової установи. Адреса має бути короткою та зрозумілою для максимального полегшення пошуку видання для користувачів мережі Інтернет;
  - один з визначних параметрів доступності наукової інформації — мова її представлення. Значна кількість закордонних видань виходить тільки англійською мовою. За умови використання кількох мов веб-ресурс повинен складатись з відповідної кількості структурних розділів. Мова інтерфейсу структурного розділу при цьому має бути тою самою, що й мова

викладення матеріалу. Структурні розділи повинні бути аналогічними за набором (комплектністю) інформації.

Основні обов'язкові елементи структурного розділу веб-ресурсу наукового періодичного видання:

- головна сторінка із переходами на розділи іншими мовами, яка містить повну назву, міжнародний стандартний код серіального видання *ISSN*; правильне скорочення назви, рекомендоване для оформлення посилань; логотип (якщо є); інформацію про засновників; інформацію про рік заснування та його періодичність; інформацію про зміну назв, що відбувалась протягом його існування; інформацію про наукові напрямки та цільову аудиторію, наявні у ньому рубрики; відомості про агрегатори наукової інформації, до яких входять видання; переходи на сторінки «редакційна колегія», «авторам», «архів», «пошук», «передплата», «контакти»;

- інформаційні сторінки про редакційну колегію, інформацію для авторів, відомості щодо організації рецензування та забезпечення охорони авторського права, контакти, меню пошуку, умови передплати тощо;

- архів номерів, де кожному номеру відповідає окрема сторінка з його змістом; окремі сторінки для кожної статті (так звані домашні, поточні або цільові), незалежно від того, це стаття з поточного чи з архівного номера;

- на кожній сторінці розділу повинно бути вміщено назву видання відповідною мовою та його *ISSN*.

Видавничий дім «Академперіодика» чітко визначив обов'язкові характеристики та елементи веб-ресурсу наукового періодичного видання та створив електронний «шаблон» такого ресурсу — типовий сайт. На основі цього програмного продукту легко можна створювати персональні веб-ресурси будь-якого журналу. Сьогодні на цій базі вже функціонують персональні сайти загальноакадемічних журналів «Наука та інновації» (<http://scinn.org.ua>) та його англomовної версії «Science and Innovation» (<http://scinn-eng.org.ua>), «Вісник Національної академії наук України» (<http://visnyk-nanu.org.ua>). Підготовлено до відкриття нові сайти журналів: «Доповіді НАН України» (<http://dopovidi-nanu.org.ua>); «Український фізичний журнал» (<http://ujp.org.ua>); «Ukrainian Journal of Physics» (<http://ujp-eng.org.ua>).

2. Застосування для статей у наукових періодичних виданнях цифрових ідентифікаторів об'єктів (*The Digital Object Identifier — DOI*).

Із нагромадженням наукового контенту в електронному просторі перед науковою спільнотою постала проблема забезпечення оптимального пошуку окремих публікацій і стійкого постійного зв'язку електронного посилання та публікації. Вирішення запропонувала *Publishers International Linking Association, Inc. (PILA*, Міжнародна асоціація видавничих он-лайн зв'язків, Лтд.): забезпечувати кожну наукову публікацію цифровим ідентифікатором об'єкта (*The Digital Object Identifier — DOI*) — унікальним гіперпосиланням, яке забезпечує прямий зв'язок із публікацією.

Отже, одним з кроків до включення у міжнародні наукометричні бази є впровадження системи надання цифрових ідентифікаторів об'єктів. *DOI* — це вбудоване посилання, код, який дозволяє віднайти будь-яку публікацію на будь-якому ресурсі незалежно від мови первинного посилання, чітко вказує розташування статті у мережі Інтернет, забезпечує постійний та надійний зв'язок між публікаціями. Це гіперпосилання (шлях до публікації) є усталеним і не залежить від зміни видавця, хостінгу чи назви видання: за допомогою *DOI* користувач може за один крок знайти потрібну публікацію.

Досі користування *DOI* в Україні було мало поширеним через те, що для одержання кодів необхідно стати членом організації *PILA*, сплачувати відповідні членські внески та платити за коди у стислі терміни та в іноземній валюті. Членство в *PILA* є відкритим для видавців літератури наукового та професійного змісту. Вони повинні забезпечувати існування (присутність в електронному просторі) метаданих на кожний із заявлених об'єктів, на які одержано цифровий ідентифікатор *DOI* (тобто на виокремлений видавцем фрагмент контенту). Асоціація *PILA* є некомерційною установою, яка провадить діяльність *CrossRef* — агентства, що надає цифрові ідентифікатори для наукової продукції.

CrossRef здійснює управління та веде регулярно оновлювану інформаційну базу даних, що складається з оригінальних опублікованих праць, їхніх метаданих і цифрових ідентифікаторів, які вказують на розташування певних статей у мережі Інтернет. До набору метаданих належить інформація, яка дозволяє описати та ідентифікувати статтю, — назва статті, прізвище та ініціали автора (авторів) тощо.

Завдяки цифровим ідентифікаторам статті (видання, фрагменти видань) усіх учасників *CrossRef* (їхній кваліфікований контент у повному обсязі) є взаємопов'язаними, що дозволяє активно максимізувати і зберігати зв'язки (лінки) між ними, робить більш ефективним механізм перехресних посилань (*crosslinking*). У результаті це призводить до зростання кількості цитувань масиву загалом і кожної публікації зокрема.

Необхідність і корисність одержання цифрових ідентифікаторів для якомога більшої кількості наукових журналів НАН України очевидна. Тому Науково-видавнича рада НАН України підтримала спільну ініціативу Видавничого дому «Академперіодика» НАН України і Передплатного агентства «Укрінформнаука» щодо укладання угоди з асоціацією *PILA* і входження до *CrossRef*.

У 2014 році «Укрінформнаука» стала членом *PILA* і резидентом *CrossRef* і відтепер має усі необхідні повноваження для одержання та надання цифрових ідентифікаторів *DOI*, що дає можливість для організації найбільш ефективної співпраці з академічними науковими журналами. Установа-видавець кожного з видань НАН України може одержувати *DOI*, уклавши відповідну угоду з агентством «Укрінформнаука».

Видання, які беруть участь у Програмі підтримки наукових журналів НАН України, можуть одержати цифрові ідентифікатори на підставі

відповідного рішення редакційної колегії, звернувшись до ВД «Академічного періодика» НАН України. Відповідно до рішення Науково-видавничої ради НАН України надання цифрових ідентифікаторів *DOI* здійснюється у межах вищеназваної Програми підтримки.

Для отримання та успішного функціонування механізму цифрових ідентифікаторів установа-видавець повинна створити веб-ресурс наукового журналу, який має відповідати вимогам *CrossRef*. Агентство чітко контролює дотримання таких вимог:

1. Власний веб-ресурс наукового періодичного видання (журналу) повинен мати англomовний інтерфейс.

2. Сайт повинен складатися з:

- головної (візитної) сторінки журналу із зазначенням *ISSN*, а також загальної інформації про видання та політику редакційної колегії щодо дотримання авторського права і порядку рецензування статей, на головній сторінці має бути вихід на кожний номер журналу (поточний та архівні);

- сторінки окремого числа журналу (поточної чи архівної), яка повинна містити *DOI*, наданий цьому числу журналу в цілому (надається агентством *CrossRef* безкоштовно під час заповнення постатейних форм на відповідне число журналу), та мати вигляд змісту відповідного числа журналу, при цьому з кожної позиції змісту повинен бути можливим перехід на домашню сторінку окремої статті;

- цільової (домашньої) сторінки кожної статті, що містить метадані: цифровий ідентифікатор *DOI* цієї статті, правильний опис-посилання на цю статтю (скорочена англomовна назва журналу відповідно до *ISSN*, рік виходу, том, номер, сторінковий інтервал статті), прізвища авторів, назви установ, де вони працюють, назву статті, анотацію (резюме) до статті, ключові слова. За рішенням редакційної колегії може бути вміщено перехід на повнотекстову версію статті (наприклад, у форматі *pdf*).

Повний текст статті на цільовій сторінці наводити не можна. Надання у відкритий доступ повних текстів статей *CrossRef* не вимагає.

3. Видавець зобов'язаний підтримувати власний англomовний веб-ресурс наукового журналу у робочому стані.

Цифрові ідентифікатори не надаються виданням, веб-ресурси яких цих вимог не виконують.

Протягом першого півріччя після початку користування *DOI* видавець журналу повинен одержати цифрові ідентифікатори не тільки на статті з поточних номерів, відповідним чином розміщуючи їх у мережі Інтернет, а й забезпечити цифровими ідентифікаторами усі статті з номерів журналу за попередні три роки (архів номерів). Після реєстрації цифрового ідентифікатора *DOI* він не може бути видалений. Для всіх зареєстрованих в *CrossRef* цифрових ідентифікаторів *DOI* необхідно завжди підтримувати метадані та робочі *URL*-адреси. Видавець повинен створювати веб-посилання у поточних журнальних статтях на статті інших видавців, використовуючи *DOI*. Протягом 18 місяців необхідно розмістити на інтернет-сторінці

видання списки літератури до статей з вихідними посиланнями на оригінальні публікації, укладені англійською мовою відповідно до загальноприйнятих у світі стандартів, якими послуговуються міжнародні наукометричні бази даних.

Розуміючи, що розробити власний веб-ресурс відповідно до цих вимог кожному науковому журналу окремо може бути складно, ВД «Академія» НАН України розробив необхідні уніфіковані технологічні рішення і готовий надати необхідні консультації та допомогу у доопрацюванні чи створенні необхідного веб-ресурсу.

3. Оформлення пристатейних списків посилань відповідно до вимог світових наукометричних баз.

Правильний опис використовуваних джерел у списках літератури є запорукою того, що цитована публікація буде врахована під час оцінювання наукової діяльності її авторів. За цитуванням журналу визначається його науковий рівень, авторитетність, ефективність діяльності його редакційної колегії тощо. З цього виходить, що найбільш значущими складовими в бібліографічних посиланнях є прізвища авторів і назви журналів. Причому для того, щоб усі автори публікації були враховані в системі, необхідно в опис статті вносити прізвища всіх авторів, не скорочуючи їх до трьох, чотирьох і т. п. Заголовки статей у цьому випадку дають додаткову інформацію про їхній зміст і, хоча в аналітичній системі опису вони не наводяться, база даних *Scopus* рекомендує включати їх до описів посилань.

Для опису у переліку літератури україномовних і російськомовних статей з журналів рекомендуємо такий варіант структури бібліографічних посилань:

- прізвище, ім'я, по батькові авторів (транслітерація);
- назва статті у варіанті, що транслітерується, і переклад назви статті англійською мовою в квадратних дужках [ ];
- назва джерела (транслітерація) і переклад назви джерела англійською мовою [ ];
- вихідні дані з позначеннями англійською мовою або лише цифрові (останнє залежно від вживаного стандарту опису).

Список літератури для *Scopus* та інших зарубіжних баз даних необхідно подавати повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наведений мовою оригіналу відповідно до вимог Державної атестаційної комісії (ДАК) МОН України, незалежно від наявності у ньому англійськомовних джерел. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються в списку, який готується в романському алфавіті.

У списках літератури абсолютно неприпустимо використовувати український державний стандарт ДСТУ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання». У жодному із зарубіжних стандартів з бібліографічного опису не використовують

розділові знаки, уживані в українському ДСТУ («//», « ; » та «-»). Назва джерела і вихідні дані відділяються від авторів і заголовка статті типом шрифту, найчастіше, курсивом, крапкою або комою без додаткових пробілів перед цими розділовими знаками.

Допомогти у зберіганні та оформленні посилань можуть програми — бібліографічні менеджери. У більшості випадків з їхньою допомогою користувач зможе швидко і грамотно скласти бібліографічний опис для публікації в будь-якому зарубіжному виданні. До таких сервісів належать сайти <http://www.bibme.org>, <http://www.zotero.org>, <http://www.mendeley.com>, www.citethisforme.com та ін.

4. Узагальнення і представлення на єдиній академічній платформі інформації про сайти наукових періодичних видань, що існують як окремі ресурси.

Роль такої інтегральної інформаційної платформи виконує створений у межах загальноакадемічного порталу корпоративний веб-ресурс «Наукові публікації та видавнича діяльність НАН України» (publications.nas.gov.ua). Це надзвичайно важлива частина в справі формування сегмента видавничої продукції в електронному просторі, оскільки тут висвітлюється весь спектр видавничої продукції НАН України. На ресурсі представлені постійно оновлювані каталоги періодичних та книжкових видань НАН України, пов'язані гіперпосиланнями з веб-ресурсами окремих видань, електронні версії загальноакадемічного збірника «Наука України у світовому інформаційному просторі», нормативні акти, що регламентують представлення наукових видань в електронному просторі, інша довідкова інформація.

У контексті обговорення формування сегмента видавничої продукції НАН України в електронному середовищі варто засвідчити ініціативу Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, яка працює над створенням фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка». Представлення в «Україніці» повного архіву кожного періодичного видання має бути однією з головних задач редакційних колегій та видавців.

5. Широке застосування англійської мови.

Обов'язкова умова діяльності провідного видання — наявність електронної версії англійською мовою, що надає можливість представити свої публікації світовій науковій спільноті. Мовна політика видання — прерогатива редакційної колегії. Проте сьогодні світова наукова спільнота спілкується англійською, й упровадження передових інформаційно-комунікаційних технологій маємо розглядати в комплексі з повномасштабним упровадженням англійської мови. Інакше важко сподіватися на зростання присутності наукових видань НАН України у міжнародних базах даних та системах цитування наукової літератури.

Багато видань створюють паралельні версії англійською та державною мовами, що є важливим з точки зору осучаснення і розвитку національної наукової термінології. У пострадянських країнах, на теренах яких загальноновживаною науковою мовою була російська, досі збереглась традиція подавати наукову інформацію трьома мовами: національною, російською та

англійською. Це дозволяє максимально розширити читачську аудиторію. Однак мовне питання у кожному виданні є питанням інформаційної політики цього конкретного видання і належить до сфери компетенції редакційної колегії.

6. Представлення в мережі Інтернет видавничої продукції НАН України вимагає серйозної юридичної підтримки.

Надзвичайно актуальним є регулювання охорони авторського права на видавничу продукцію в електронному середовищі, порядку вільного доступу до наукових публікацій, захисту авторського права в електронному середовищі. Чітка політика редакційної колегії щодо цих питань є необхідною умовою оприлюднення наукових результатів. Видавничим домом «Академперіодика» НАН України розроблено та впроваджено деякі види договорів, що регулюють взаємовідносини авторів, редакцій, редколегій, видавців, у тому числі й при опублікуванні праць у мережі Інтернет. Робота у цьому напрямі лише розпочата. Вивчення світового досвіду вказує на актуальність подальшого вдосконалення практики охорони авторського права як в Національній академії наук України, так і в державі загалом. Першим кроком до цього є обов'язкове укладання договору між автором і видавцем щодо параметрів та умов використання наукового твору.

Типовий ліцензійний договір на використання твору, затверджений постановою Президії НАН України від 04.06.2014 № 130, можна знайти на офіційному сайті ВД «Академперіодика» НАН України (akademperiodyka.org.ua) та сайті Науково-видавничої ради НАН України (publications.nas.gov.ua).

Очікувані результати

Розширення академічного сегмента наукової літератури в електронному середовищі сприятиме зростанню престижу роботи науковця та української науки, дозволить оперативно аналізувати й оцінювати діяльність наукових установ Академії, роботу її вчених та наукових шкіл, а також ілюструватиме співпрацю учених НАН України з вищою школою, урядовими структурами, зарубіжними науковими організаціями та установами. Представлення на єдиній технологічній платформі різних видів наукової видавничої продукції в уніфікованому відповідно до корпоративних академічних стандартів вигляді сприятиме вирішенню основних статутних завдань НАН України як вищої державної наукової організації.